

CONVERSA

Xicu Cabanyes

L'ARTISTA DEL BOSC
D'ESCULTURES DE
CAN GINEBREDÀ DE
PORQUERES

RETRAT DE FAMÍLIA

**Can Teixidor del
Terme de Banyoles**

VIDA DE PAGÈS AL MIG
DE LA CIUTAT

PERFILS

**Frederic
Corominas**

MESTRE BANYOLÍ
I RECONEGUT ACTIVISTA
CULTURAL

Margarida Molas

MÉS DE CENT ANYS
A SETCASES

Josep March

EL MÉS POPULAR
CONSTRUCTOR DE PARET
SECA DE LES PRESES

Ramon Oliveras

L'ARTESÀ DE VIOLINS
DE SANT JOAN DE LES
ABADESSES

INDRET

Canet d'Adri

 UNA MIRADA EN
EL PAISATGE

**La Roca de
Palencà, a la vall de
Camprodon**

A PEU

**De Sacot
a Sant Aniol**

**Santa Maria
de Finestres**

les garrotxes

www.garrotxes.cat

DOSSIER

METGES I CURANDEROS

44 planes sobre metges i dentistes,
guaridors i dones remeieres, manescals
i veterinaris, protagonistes i testimonis
de la feina de vetllar per la salut amb
mètodes naturals o mèdics

AMB LA
REVISTA,
EL MAPA DELS
SECRETS DE
LES VIES VERDES
DE GIRONA

VINE AL MUSEU DE
QUAN ELS ANIMALS
TREBALLAVEN PER
ALS HOMES I ELS
HOMES TREBALLAVEN
COM A ANIMALS.

Vine al nou Museu de la Vida Rural i veuràs com era la vida al camp fa més de cent anys. Segur que et sorprendrà tot el que podria ensenyar-nos un pages de fa dos segles. Coses com el valor del reciclatge i de l'esforç, o la paciència, o el que costa dur a taula un parell de tomàquets. Descobreix un edifici nou, i un contingut renovat que converteix el MVR en un dels museus més moderns del nostre país. Perquè al nou museu hi ha lloc per a tot: des d'eines anteriors al segle XVIII fins a unes innovadores galeries de teatre virtual o un espai de jocs interactius. Diguem que no hi ha una manera més avançada de fer la vista enrere.

MUSEU
VIDA RURAL

L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ

www.museuvidarural.cat

PER SABER ON ANEM,
CAL SABER D'ON VENIM.

EDITA >
 Editorial Gavarres, SL
 Germà Agustí, 1
 17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >
 Telèfon 972 46 29 29
 revista@garrotxes.cat
 www.garrotxes.cat

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT >
 Telèfon 972 46 29 29
 comercial@garrotxes.cat

DIRECTOR EDITORIAL >
 Àngel Madrià
 angel@garrotxes.cat

DIRECTOR >
 Ramon Estéban
 ramon@garrotxes.cat

COORDINADOR PLA DE L'ESTANY >
 Guerau Palmada

COL·LABORADORS >
 Joan Anton Abellan
 Miquel Aguirre
 Joaquim Agustí
 Fidel Balés
 Emili Bassols
 Anna Bonfill
 Pere Bosch
 Miquel Campos
 Esther Carreras
 Francesc X. Carreras
 Salvador Comalat
 Ernest Costa
 Josep Curto
 Pere Duran
 Joaquim Ejarque
 Carles Feo
 Jordi Galofré
 Josep Garcia
 Josep Grabuleda
 Josep Hereu
 Joan Juanola
 Marissa Llongarriu
 Marta Masó
 Josep M. Massip
 Imma Merino
 Albert Miquel Loewe
 Anna Noguer
 Joan Oller
 Rosa Pagès
 Miquel Peral
 Eudald Picas
 Anna Pons
 Joan Pontacq
 Jordi Pujiula
 Quim Roca Mallarach
 Miquel Rustullet
 Jordi Sagrera
 Ester Sala
 Joan Sala
 Joel Tallant
 Àngel Vergés
 Josep Vilar
 Jordi Vilarrodà
 Xavier Xargay
 Marc Zamora

EDICIÓ DE TEXTOS >
 Pitu Basart
 Xavier Cortadellas
 Carme Xifre

DISSENY I MAQUETACIÓ >
 AMDG (Jon Giera)

IMPRESSIÓ >
 Agpograf

DISTRIBUCIÓ >
 GLV

DIPÒSIT LEGAL >
 GI-381-2008

ISSN >
 2013-3707

ALTRES PUBLICACIONS DEL GRUP

gavarres
 www.gavarres.com

cadípedraforca
 www.cadipendraforca.cat

alberes
 www.alberes.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

> Premi APPEC 'Millor Editorial en Català 2008'

FOTO PORTADA: INSTRUMENTAL
 PROVINENT DE L'ESPAI DEL
 METGE RURAL DE SANT FELIU
 DE GUÍXOLS.
 AUTOR: PERE DURAN.

les garrotxes

4-5

PRIMERS RELLEUS FENT I REFENT UN MATEIX CAMÍ VORA EL RIU

IMMA MERINO (TEXT) // ROSA PAGÈS (IL·LUSTRACIÓ)

7-13

ACTUALITAT

14-21

CONVERSA XICU CABANYES

GUERAU PALMADA (TEXT) // JOSEP CURTO (FOTOGRAFIA)

22-27

RETRAT DE FAMÍLIA CAN TEIXIDOR DEL TERME DE BANYOLES

XAVIER XARGAY (TEXT) // PERE DURAN (FOTOGRAFIA)

28-35

PERFILS

FREDERIC COROMINAS / MARGARIDA MOLAS / JOSEP MARCH / RAMON OLIVERAS

JORDI GALOFRÉ, RAMON ESTÉBAN, JORDI VILARRODÀ (TEXT)

PERE DURAN, RAMON ESTÉBAN, ANNA PONS I EUDALD PICAS (FOTOGRAFIA)

37-80

DOSSIER METGES I CURANDEROS

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA (COORDINACIÓ)

83-107

PATRIMONI

ETNOGRAFIA // ARQUITECTURA // ARQUEOLOGIA // HISTÒRIA // NISSAGUES // LLEGENDES

MÚSICA POPULAR // AIGUA // VULCANOLOGIA // FAUNA // FLORA // PLANTES I REMEIS

108-111

INDRET CANET D'ADRI

ERNEST COSTA (TEXT I FOTOGRAFIA)

112-115

UNA MIRADA EN EL PAISATGE LA ROCA DE PALENCÀ

JOSEP VALLS (TEXT) // ERNEST COSTA (FOTOGRAFIA)

116-119

A PEU

DE SACOT A SANT ANIOL

JOAQUIM AGUSTÍ (TEXT I FOTOGRAFIA)

SANTA MARIA DE FINESTRES

JOAN PONTACQ (TEXT I FOTOGRAFIA)

120-121

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA LA PESCA D'AIGUA DOLÇA

JORDI PUJIULA (TEXT) // ANNA BONFILL (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB L'ESCUPTOR DEL BOSC DE CAN GINEBREDÀ.

Tothom ha sentit a parlar d'en Francesc Cabanyes, en Xicu, un dels artistes més coneguts de la comarca del Pla de l'Estany, però també un referent artístic a totes les comarques veïnes. Nascut l'any 1945 al poble de Serinyà, i fill de masovers, ben aviat va iniciar els seus primers passos cap a l'escultura de forma autodidacta. Durant prop de 40 anys, el bosc de can Ginebreda ha estat el seu espai de creació artística, la seva gran obra vital, un bosc únic a Catalunya, conegut popularment com el 'bosc d'en Xicu' o el 'bosc eròtic'.

Guerau Palmada > TEXT // **Josep Curto** > FOTOGRAFIA

Xicu Cabanyes

Arribats al bosc de can Ginebreda, sentim de fons l'estridència d'una radial. A mesura que ens acostem al taller d'en Xicu –avui treballa a l'aire lliure, enmig del bosc de pins i alzines– anem passant pels diferents motlles que han donat origen al bosc, l'espai més íntim de l'escultor. Enmig d'una mitja dotzena d'escultures de formigó de gran format, a punt de ser acabades, ens saluda amb entusiasme, dalt de l'escala i amb la radial a la mà: «Hola, el *polít* de les escultures ha de ser perfecte!» De cop apaga la radial i baixa a saludar-nos efusivament, per atendre les visites del bosc, ja que a en Xicu li agrada la gent i parlar del bosc amb tothom, tant nouvinguts com col·laboradors de tota la vida, que ell mateix anomena 'la plana major de can Ginebreda'. Però abans de parlar

del bosc, comencem la conversa coneixent els seus orígens rurals.

–Xicu, a on vas néixer?

—«Sóc nascut a Serinyà, i els meus orígens són a la comarca del Pla de l'Estany, tinc molts records i estic bastant content de la meua infància. Era una època també dura, d'una gran religiositat, amb moltes exigències, el franquisme era pertot arreu, no podíem fer res. Per venir al cine a Banyoles, abans havíem de resar el rosari! Els meus pares eren masovers, i en tenir el bosc he estat el primer propietari de la família. Van ser masovers a Serinyà, Centenys i després a la Perpinyana, a Porqueres. Només he viscut a tres cases.»

–I l'escola?

—«També tinc bons records de l'esco-

la, hi vaig anar fins als dotze anys, i recordo el senyor Cornejo, el senyor José, el senyor Guix. La majoria de mestres eren andalusos, que venien a Catalunya. En aquella època només teníem mestres castellans, era com creuar les cultures!»

–Explica'ns quins van ser els primers passos com a escultor.

—«Jo vaig començar a treballar la fusta, el treball de mobles antics, però ja m'agradava fer *ninots* amb ganyets i un tros de fusta, o amb fang, abans que fos escultura. Després de moltes feines, vaig anar a treballar a mobles Constans, on vaig aprendre l'ofici. Va ser una feina molt enriquidora, on vaig aprendre la disciplina, a fer servir les eines, les plantilles. Hi restaurava mobles antics de diverses èpoques. Un cop al mes ana-

RETRAT DE FAMÍLIA CANTEIXIDOR DEL TERME DE BANYOLES.

Els Brugada de can Teixidor del Terme podrien definir la família banyolina de soca-rel. Pagesos des dels orígens, encara avui en Josep s'hi dedica. Són gent compromesa amb la seva terra, amb el seu temps i amb els patrons del terme, Sant Abdó i Sant Senén.

Xavier Xargay > TEXT // Pere Duran > FOTOGRAFIA

Del dret a la servitud

Al principi va ser l'aigua. Però, malgrat el manament bíblic, es barrejava amb la terra formant llims, llots, fang, bassals, aiguamolls o aiguamoixos, zones pantanoses... Fins que els monjos benedictins portaren a aquell lloc erm la paraula de Déu i la civilització. Assecaren els terrenys, construïren els recs i posaren les bases d'una vila sota el seu poder, una vila abacial que amb el temps esdevindria Banyoles. Els recs portaren les hortes i els hortolans; la vila portà els artesans i la indústria incipient, tot sota la mirada estricta, paternal, feudal i exigent de l'abat. Però fora muralles, hi havia unes cases camperoles amb propietats i influència: entre

d'altres, ca n'Usall, can Riera, can Palau, can Puig, ca l'Ametller, can Trull, ca n'Hort i can Brugada Teixidor. Aquestes dues últimes donen nom a dos dels cinc recs que surten de l'estany.

Els recs varen ser el principi. La terra era el futur. El treball, la fe, la casa, la consciència que «les coses de la terra depenen del de dalt, però tu ets al mig», com diu en Josep, era el present, la vida, la vida a pagès, arrelada com l'olivera, fràgil com el blat. I sempre present, l'aigua del rec d'en Brugada o d'en Teixidor.

De fet, l'actual casa de can Teixidor del Terme havia estat en uns orígens un molí; la casa pairal dels Brugada-Teixidor (que era com signava

el besavi d'en Josep i en Martirià, amb qui hem parlat) potser es trobava al veïnat de Lió, a la part de baix del camí de Lió al Mirador, tal vegada per allà on es va establir el càmping El Sombrero: encara hi ha una font que es coneix amb el nom de Font de les Mercedes, tot i que en textos més antics es parla de la Font d'en Teixidor. El mas actual, al carrer Creu del Terme cantonada ronda de Fortià, és una edificació del segle XVIII, de planta basilical amb un cos central i un cos a cada costat, de tres pisos; cada una de les quatre cantonades de la casa marca un punt cardinal, amb la qual cosa sempre està assolellada. L'antiga cort dels porcs ha estat reconvertida en

XAVIER XARGAY [Banyoles, 1962. Llicenciat en filologia i professor de secundària]
PERE DURAN [Banyoles, 1967. Fotògraf]

una nova edificació; entremig hi havia unes estances, però durant la Guerra del Francès s'hi va calar foc. La part que dóna a la ronda Fortià és un exemple del que podia haver estat Banyoles si el creixement urbanístic hagués respectat els recs, els hagués deixat a l'aire lliure i no els hagués amagat com si fossin clauveram: el rec arran de finestra, una finestra amb geranis, uns geranis penjant per la paret de pedra arran d'aigua, uns pètals passant davant del rentador públic.

Les parets mestres de la casa són gruixudes, pròpies d'una fortificació, amb espitlleres. La teulada queda envoltada per una cornisa que forma tres nivells de teules

escalonades, signe, sembla, de certa notorietat de les persones que hi viuen. S'accedeix a la casa pel carrer Creu del Terme, al llarg del qual hi ha una filera d'oliveres. A l'entrada, a mà esquerra, un xiprer de benvinguda. La porta del mas és ombrejada per una morera centenària. El pati no és de postal, sinó que és un pati de pagès, autèntic: tanques que separen les oques i els ànecs dels paons, les pintades i les gallines; més enllà, un ase; gossos estacats amb cadenes llargues, un hort que sembla deixat de la mà de Déu, però amb unes carabasses esplendoroses, mongetes acabades de collir, i tomateres apesarades. Es veuen eïnes, maquinària, pedres, uralites, i,

omnipresent, un ramal del rec que travessa tota la propietat, del seu rec, del rec que porta el seu nom.

El monestir i el Terme. Tot i que popularment la casa és coneguda com a can Teixidor del Terme, la família, en realitat, ha estat sempre la família Brugada; fins i tot es té constància que durant tot el segle XVI foren les pubilles, ja que no hi hagué cap noi, qui mantingueren el cognom. Com a dot o pels capítols matrimonials, cap al segle XVII o inicis del XVIII, el casament d'un Brugada amb una pubilla Teixidor va incorporar el cognom que ara és popular. El topònim del Terme ve, simplement, del fet que no vivien

Alguns membres de la família Brugada posant davant el mas de can Teixidor del Terme.

PERFIL 15

Jordi Vilarrodà > TEXT // Eudald Picas > FOTOGRAFIA

Un artesà dels violins

Des del seu taller, en Ramon Oliveras té una bona vista de Sant Joan de les Abadesses. Enfilat al pla del Roser, just a sota de l'antiga via del tren que avui és paradís de caminants i ciclistes, pot aixecar la mirada i contemplar el poble quan fa massa estona que la té fixada en els violins. El taller d'un lutier té un aire de fusteria en miniatura: diminutes gúbies i ribots estan arreglats, a punt per treballar amb precisió cada una de les 72 petites peces que componen un violí. En Ramon Oliveras va començar de jove fent anar les eines de fuster, però les de mida gran. Quan tenia 14 anys va entrar d'aprenent a l'ebenisteria de can Vernedas de Sant Joan, però aviat va buscar la relació entre aquella feina i l'ambient musical que havia viscut de petit a casa. El seu pare, el flabiolaire i compositor de sardanes Narcís Oliveras, Siset, havia vingut a Sant Joan des de Tortellà, on l'havien anat a buscar perquè fes de mestre de música. Així, en Ramon va créixer «enmig d'aquest ambient». A la fusteria, per exemple, es va interessar pels vernissos, pensant ja en aquell acabat de brillantor que es dona als instruments de corda.

Recorda molt bé quan va decidir-se a construir el seu primer violí. Era l'any 1956, i quan el seu pare el va veure traficant amb les fustes i li va demanar què feia, va contestar decidit: «Vull fer un violí, vós en teniu un de vell i estellat i ja veig com va». Quan el va tenir fet, el seu pare el va encoratjar: «Va bé, ara hauries de fer-ne un altre...» El segon va ser millor, i va sonar més bé que el vell Francisco España que tenia el seu pare. Però aviat va intuir que l'aprenentatge tot just començava, i que aquest «és un ofici que no s'acaba mai». El violinista Joan Manén (Barcelona, 1883-1971), assabentat

RAMON OLIVERAS

En Ramon Oliveras va néixer a Sant Joan de les Abadesses l'any 1932. Va aprendre a estimar la música de la mà del seu pare, Narcís Oliveras, músic i compositor sardanista fill de Tortellà, poble de llarga tradició musical. De petit, però, li agradava més tocar el trombó o el fiscorn que no pas el violí, instrument pel qual va agafar afició més tard. Ramon Oliveras també ha compost sardanes, i ha treballat pel món de la dansa catalana des de diversos fronts, sobretot des de l'Agrupació Sardanista de Sant Joan, i també amb un programa de ràdio setmanal que dirigeix a l'emissora municipal La Veu de Sant Joan. També ha estat director musical del Ball dels Pabordes, la dansa tradicional de la vila que cada any es balla per la festa major.

que a Sant Joan hi havia un lutier, el va cridar a Barcelona. Amb el violí del seu pare sota el braç, en Ramon va agafar el tren i es va plantar a casa del virtuós, un dels pocs que s'havien atrevit a interpretar amb el violí peces de Paganini que es consideraven inexecutables, i posseïdor d'un violí Guarneri de 1703 que havia pertangut a Mendelssohn. Va ser com un examen. Mirant-se l'instrument, va dir a en Ramon: «M'agrada, fes-me'n un per a mi, però abans de muntar-lo, ensenya'm les peces». El santjoaní va complir l'encàrrec: «Són originals, ja el pots muntar i vernissar», va dir Joan Manén mirant-se-les. Allò va animar el jove Oliveras, que anys més tard veuria com un altre gran violinista s'interessava pels seus instruments. Era Xavier Turull (Barcelona, 1922-2000), el primer que li va proposar d'anar a perfeccionar la seva tècnica a Cremona (Itàlia), la patria dels lutiers. En el taller de Stefano Conia va acabar de conèixer els secrets de l'ofici, i en tornar va fer els petits canvis que li faltaven per acostar-se a la perfecció. Al taller, encara avui llueix amb satisfacció una fotografia de Xavier Turull i Pau Casals, feta al monestir de Cuixà, amb una dedicatòria del primer: «A Ramon Oliveras, mestre en el difícil art de fer violins.»

Avui, aquest elogi es veu justificat del tot. Del taller d'en Ramon Oliveras, ja n'han sortit 45 violins i violes, i fins i tot algun contrabaix. En el món d'avui, pot semblar poc, però al ritme dels lutiers és una bona xifra. «Si n'hagués fet gaires més, sonarien malament... val més pocs i bons», diu convençut. Cada instrument li porta unes mil hores de feina, «i si no els hi passés, no sortiria bé». Com en la bona cuina, la matèria

primera és bàsica. La fusta ha de ser d'avet per a la tapa de sobre i de blada per a la de sota, per anar bé procedent dels Alps i ben seca. «Les serradores d'allà tallen arbres expressos per fer instruments», diu Oliveras. I ho fan complint un estricte precepte: s'han de tallar amb lluna vella. Una fusta tallada amb lluna nova—excepte si es fa el mes de gener—es corca de seguida. I després de la fusta, els altres materials: coles per enganxar fetes de pells i ossos d'animals, res de matèries sintètiques. I vernissos que donin flexibilitat: els lutiers encara gasten resines que vénen de l'Índia i la Xina, gairebé les mateixes que gastaven Stradivarius o Guarneri. Quan la caixa està acabada, Oliveras fa una prova: agafa el violí amb les gemmes dels dits, per cada costat, i parla, projectant la veu cap a la caixa. Si la veu el fa vibrar, bon senyal, ja el pot muntar i vernissar. «Hi ha molta feina, per fer un violí, però el més difícil és intuir això, si sonarà bé, abans d'acabar-lo», explica.

El taller d'en Ramon és també un taller de reparacions. Instruments maltractats pel pas del temps o per un ús poc acurat passen allà per recuperar la vida. La seva obra mestra va ser la restauració d'un violí del segle XVIII, propietat de l'abadia de Montserrat, que estava «per llençar». Es va

animar a provar-ho quan va veure que era fet per Joan Guillamí, l'Stradivarius català, i va aconseguir restaurar-lo. Encara recorda amb emoció com el van provar, al monestir de Sant Joan: el monjo Odiló Planàs i Joan Palet, professor de violí a l'Escolania, hi van tocar *El cant dels ocells* davant del Santíssim Misteri, amb l'església buida.

Cada instrument que passa per les mans d'en Ramon Oliveras, sigui vell o nou, s'emporta una part del seu afecte. «Quan vénen a buscar-los, és com si marxés algú de la família que aprecies molt». Per la finestra del taller, sol mirar com marxen els seus propietaris, després d'haver-los fet les recomanacions pertinents sobre com s'han de cuidar: netejar-lo i treure-li la pols, no deixar acumular la pega amb què s'unta l'arquet per tocar-lo... A en Ramon li agradaria, però, fer un viatge impossible en el temps i avançar-se d'aquí a 100 o 150 anys, «poder-me aixecar de la tomba i sentir com sona un dels que he fet». Està convençut, i la pràctica ja li ho comença a indicar, que milloren de sonoritat amb el pas del temps. I qui sap si, d'aquí a dos segles, un dels instruments que dins de la caixa porten la inscripció «*Raimundus Oliveras me fecit*» serà tan valorat com un Stradivarius 🎻

M3

Pescadors traient el peix de les xarxes, al riu Fluvià, a la Garrotxa.

ANY: AL VOLTANT DE 1915.
AUTOR: DESCONEGUT
PROCEDÈNCIA: ARXIU D'IMATGES D'OLOT.
COL·LECCIÓ JOSEP M. DOU CAMPS

M4

La resclosa de can Tota, de Sant Feliu de Pallerols, era un dels indrets de pesca de la zona. S'hi pescaven barbs, bagres i alguna truita.

ANY: Dècada de 1950
AUTOR: Autor desconegut. Edició postal
L. Serrat
PROCEDÈNCIA: Col·lecció de Josep Font Sans

M5

La vall del Ter, que s'estén des de sota el Gra de Fajol fins a Setcases, rep el nom de vall de Carlat i era una zona privilegiada per a la pesca de la truita.

ANY: 1955
AUTOR: Josep M. Dou Camps
PROCEDÈNCIA: Arxiu d'Imatges d'Olot.
Col·lecció Josep M. Dou Camps: Records d'excursió

DOSSIER

METGES I CURANDEROS

RAMON ESTÉBAN I GUERAU PALMADA > COORDINACIÓ

La qüestió és que curi [PÀG. 38]

RAMON ESTÉBAN [Olot, 1961. Periodista]

Nissagues de muntanya [PÀG. 40]

JORDI PUJIULA [Olot, 1947. Metge psiquiatre i historiador]

A Banyoles: de pares a fills [PÀG. 44]

JOSEP GRABULEDA [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

A l'Alta Garrotxa, ben oblidats [PÀG. 48]

JOSEP VILAR [Argelaguer, 1961. Enginyer tècnic agrícola]

Tres generacions de Fontanet [PÀG. 52]

MIQUEL AGUIRRE [Banyoles, 1964. Escriptor]

Un metge a pagès [PÀG. 56]

MARTA MASÓ [Barcelona, 1972. Periodista]

La doctora Cecília Marín [PÀG. 58]

JORDI GALOFRÉ [Barcelona, 1943. Historiador]

Trenta queixals [PÀG. 60]

JOAN OLLER [Olot, 1958. Periodista]

Cura feta! [PÀG. 64]

MIQUEL PERALS [Setcases, 1941. Enginyer de monts i economista]

Dones remeieres a la Garrotxa [PÀG. 68]

ESTER SALA [Olot, 1973. Farmacèutica]

Herbes sanatives [PÀG. 71]

JOAQUIM EJARQUE [Girona, 1946. Activista cultural]

MIQUEL RUSTULLET [Banyoles, 1945. Tècnic de Cultura del Consell Comarcal del Pla de l'Estant]

En Caseca, guaridor d'Olot [PÀG. 74]

ESTHER CARRERAS [Sant Jaume de Llierca, 1964. Periodista]

En Jaldeus, curandero de Camós [PÀG. 76]

ÀNGEL VERGÉS [Banyoles, 1968. Mestre i filòleg]

De professió, capador [PÀG. 78]

ANNA NOGUER [Porqueres, 1983. Periodista]

**Perfils: La 'Catalina', llevadora de Besalú / Els Verdaguer de Mieres
Els Cortada, una tradició a Banyoles / Jaume Gratacós, el veterinari [PÀGS. 51 / 55 / 62 / 80]**

FIDEL BALÉS / FRANCESC X. CARRERAS / MARC ZAMORA / XAVIER XARGAY

La Mercè Teixidor i l'Anna Maria Colomer, expliquen les propietats de les herbes remeieres // FOTO: Anna Pons.

DOSSIER METGES I CURANDEROS

La qüestió és que curi

Ramon Estéban > TEXT

A la Cisqueta Planella, de Tregurà, com a molta gent de la Vall de Camprodon, quan era petita i es feia una nafra al braç o a la cama, li aplicaven fulles de morera; sent una adolescent, a la Dolors Bahí, de Sant Miquel de Campmajor, que s'havia clavat una forca de remenar fems al peu, li van curar la ferida amb un drap de fil de lli amarat d'oli bullent; expliquen que en Jaldeus de Camós feia baixar la febre d'homes i animals col·locant torrades de pa amb vinagre calent als peus, i es veu que la curandera de Ma del Forn, de Sant Aniol d'Aguja, treia els cucs de la mainada posant-los la mà al pit tot resant unes oracions... La medicina ha avançat molt a les darreres dècades i avui el sistema sanitari públic està pràcticament a l'abast de tothom. Als més joves els semblarà una cosa ben normal. Mirat amb certa perspectiva històrica, en canvi, resulta que és una situació excepcional. La gent més veterana, sobretot si vivia a muntanya, en pot donar fe. Tenint molt lluny els metges i els veterinaris –i no parlem dels hospitals–, era qüestió d'espavilar-se, de recórrer a les fórmules casolanes que l'ésser humà havia emprat sempre, a base d'aprofitar les qualitats de les plantes o les habilitats d'algunes do-

nes i homes per fer ungüents i posar carns i ossos al seu lloc, sovint amb el complement d'una forta fe religiosa. Per a molts dels problemes que es presentaven a la vida quotidiana, se'n sortien prou bé. Si el mal requeria una major atenció, aleshores la cura-ció era menys probable. Aquesta manca de mitjans combinada amb una alimentació i unes condicions de salubritat precàries expliquen l'elevat índex de mortalitat i la limitada esperança de vida que hi havia en comparació amb l'actualitat.

En qualsevol cas, tots aquells recursos conformen un volum de coneixements –una cultura popular, si ho volem dir així– que no hem de deixar perdre, entre altres raons perquè en molts de casos continuen sent ben útils. A més –tornant a aquella perspectiva històrica a què apel·lava més amunt– podríem dir que ens trobem en un moment de gran interès, ja que la medicina convencional moderna encara conviu amb aquelles pràctiques ancestrals; hi ha pacients que són atesos per les primeres grans promocions de metges i veterinaris sortits de la facultat i d'altres que acudeixen a guaridors que resen. Les píndoles del primers no són incompatibles amb les herbes dels segons, la qüestió és que curin.

En el present dossier hem procurat deixar constància d'aquesta inflexió cultural, a base d'escoltar o rememorar gent com el popular Caseca d'Olot, que atén dos cops per setmana al seu pis del barri de Sant Roc centenars de persones vingudes d'arreu de Catalunya; la Maria de Camprodon, que tracta segons quines xacres musculars amb el sorprenent sistema de *cosir* amb fil de llana; o el curandero Jaldeus de Camós, en qui havia confiat mitja comarca, com ens expliquen l'Esther Carreras, en Miquel Peral i l'Àngel Vergés en sengles articles. Podrem aprendre dels coneixements so-

bre els beneficis de les plantes que han servat dones com la Mercè Teixidor d'Olot i l'Anna Maria Colomer, de Sant Feliu de Pallerols, amb qui ha parlat l'Ester Sala; o la Dolors Bahí de Sant Miquel de Campmajor, entrevistada per en Joaquim Ejarque i en Miquel Rustullet. En Josep Vilar ens presenta gent veterana, com en Julià Roca de la Muntada (Vall de Sant Aniol d'Aguja) i la Maria Cordonet de Beget, testimonis d'una Alta Garrotxa deixada de la mà de déu, on fins mitjans del segle passat veure un metge o un veterinari era poc menys que un miracle, i ens apropa la figura del popular manescal Pere Claveguera, de la Canya. En Fidel Balés, per la seva banda, ens acompanya a conèixer la Catalina Pagès, de Besalú, l'última llevadora que va anar a atendre les parteres de les cases de la zona.

Com dèiem, els darrers curanderos estan coincidint en el temps amb els metges de carrera. Significativament, bona part dels actuals facultatius pertanyen a famílies en què la medicina es porta a la sang i en les quals trobem metges que han viscut els anys en què aquest ofici estava ple de limitacions, quan encara no hi havia telèfons per avisar el doctor i aquest anava a veure el pacient a

cavall d'un matxo. Jordi Pujiula ens parla de manera exhaustiva de les nissagues de la Garrotxa i el Ripollès (Bonada, Danés, Genover, Agustí, Dou...) i en Josep Grabuleda ho fa de les del Pla de l'Estany (Castañer, Corominas, Carrera...). Posarem atenció amb els Fontanet, de Banyoles, dels quals ens parla en Miquel Aguirre; els Verdaguer, de Mieres, amb un article de Francesc Xavier Carreras; els dentistes Cortada, de Banyoles, a través d'un text d'en Marc Zamora; i els veterinaris Gratacòs, presentats per en Xavier Xargay. Escoltarem la veu de l'experiència –anècdotes incloses– del dentista Antoni Noguera, establert a Olot, amb qui ha parlat en Joan Oller; del metge garrotxí Jordi Moret, a través d'un article de la Marta Masó; i el veterinari banyolí Pere Comas, de la mà d'Anna Noguer. No hi podia faltar la ressenya d'una dona que va fer història: la Cecília Marín, la primera metgessa banyolina i la primera dona que es va inscriure al Col·legi de Metges de Girona, el 1929. N'ha escrit un article en Jordi Galofré.

Fetes les presentacions, no us entretenim més en aquesta sala d'espera i us convidem a entrar a la nostra consulta. Us deixem en bones mans 🐾

DOSSIER METGES I CURANDEROS

A l'Alta Garrotxa, ben oblidats

FINS NO FA GAIRE, LA VIDA EN AQUEST ESPAI ERA MOLT DURA I LES COMUNICACIONS TAN DOLENTES QUE COSTAVA MOLT QUE HI PUGESSIN ELS METGES I ELS VETERINARIS

Josep Vilar > TEXT

L'Alta Garrotxa ha estat sempre un territori dur. Extrem, isolat, lluny de tot. Oblidat per totes les administracions. Terra de frontera i de ningú, amb vells camins estrets, cantelluts i costeruts. Un pedregar amb marges conreus. Un país d'escorpins, llagastes i escurçons. Això sí, espargit d'humanitat que majoritàriament malvivia en masos ròncs. Era gent que no hi patia, gent bregada, avesada de sempre, estació rere estació, al viure rigorós. El problema sorgia quan la migrada salut de ferro era alterada per alguna malaltia, per algun accident aparatós, que els podia deixar impossibilitats per sempre o, per als més afortunats, per l'arribada de la vellura i l'aparició de tota mena de mals i xacres, que molts es *curaven*, definitivament, amb la mort. El mateix passava amb el bestiar que criaven, que era el mitjà directe de subsistència. Una malura o una epidèmia dels animals, tant els de treball com els que donaven aliment, podia ser fatal i solia portar fam i misèria i a la vegada més malalties al mas. I els veterinaris i metges eren lluny, molt lluny.

Per pal·liar les malalties, la

pobra gent havia de tirar del tros, d'herbes remeieres, de la tradició, de dones que tenien la virtut de sanar, dites curadores de malalts, d'adobadors de bestiar, *desagulladors*, curanderos, senyadors, semaires, sagnadors o saludadors. «Abans, abans de la guerra, no n'hi havia, de veterinaris, allà dalt. El bestiar era magre, però sofer i valent, adaptat al terreny. Quan tenien algun mal, sempre feien servir emplastres de greix amb ortigues o segó amb vinagre ben calent. Sempre coses calentes. De metges, tampoc en vèiem. Teníem en Josep Bosch, del molí de Surroca de Beget, que feia de curandero; era el pare d'en Surracans, que cantava cançons tradicionals», comenta en Bernat Carrera, nascut al Mamitjà de Monars el 1928.

En Julià Roca, nascut el 1936 a la Muntada de la vall de Sant Aniol d'Aguja, explica: «Abans ens espavilàvem com podíem. Quan alguna criatura tenia mal de ventre o mal de queixal i no parava de plorar, li donaven aigua de pintacoques, es calmava i s'adormia. Els avis explicaven que en una casa, no em recordo quina, un nen tenia molt mal de ventre, plorava i plorava, li van donar aigua de pintacoques, es va adormir i no es va despertar més». La planta de pintacoques és més coneguda per cascall (*Papaver somniferum*). Cultivada a gran escala a l'Àsia Menor, se n'extreu l'opi, ric en morfina i narcotina. El curiós nom de pintacoques prové de les llavors que es formen a milers dins una càpsula. Són fosques com petits perdigons i surten en assecar-se. Aquestes eren utilitzades per decorar i pintar coques i pastissos. Les llavors són totalment innòcues i no contenen alcaloides.

Continua en Julià de la Muntada:

«Per treure els cucs a la mainada venia l'àvia de Ma del Forn (vall de Sant Aniol). Era remeiera, curandera i llevadora. Posava la mà al pit de la criatura i senyava, resa-

El manescal Pere Clavaguera, a la Canya, a principis dels anys 70.

FOTO: Arxiu Josep Vilar.

va unes oracions rares. També havia estat curandera la Prata, la dona de la casa del Prat de Sant Aniol.»

«Si les vaques o cabres agafaven el mal del fel—continua el nostre informant— tenien les orelles fredes i arrapades al cap. Les curàvem amb aigua de fel de porc, que donàvem a la bèstia amb una ampolla de vi-

dre pel costat de la boca. Quan les eugues o mules agafaven el *born* — una mena de bronquitis—, estosseaven i s'ofegaven, els donàvem aigua de segó ben bullit i calent amb un morralet i així feien bafos. Perquè el bestiar no agafés la malaltia de pixar la sang, teníem prohibit de picar els animals amb un garrot de sanguinyol

—un arbust del bosc mediterrani. A casa no n'hi podia haver cap. Passada la guerra ja pujava pels masos en Clavaguera de la Canya, que era una barreja de manescal i veterinari. Era molt estimat.»

La Maria del Cordonet de Begut, nascuda el 1934 a la Canova de la Vall del Bac, recorda: «Per al mal de ventre de les vaques, els donàvem aigües amb una ampolla de vidre pel costat de la boca. Si tenien el mal les eugues, que tenien dentat a dalt i a baix, els donàvem l'aigües per les orelles amb un parrac xop. Quan la vaca s'amagava de cap a la bardissa, compta que ja tenia el mal de pixar la sang, que també en dèiem el mal de la llagasta. La vaca tenia febre i pixava vermell. Com vinagre. A curar-les venia en Clavaguera de la Canya. Era molt bo per al bestiar, tot i que no era titular. Els donava un *parei d'indicions* i es curaven. L'havíem d'anar a buscar a peu. Un cop el vaig haver d'anar a esperar a Maibosc, jo era una nena de 7 o 8 anys. Duia un maletí i li vaig dir: 'Vol que li porti la maleta'. 'No, nena, això només ho fan al país dels moros, a l'Àfrica, de tenir portadors'. Encara me'n recordo.»

El metge, excepcional. Pel que fa als metges, encara era més difícil que hi pugessin. Era tot un luxe. S'havien d'anar a buscar a Olot, Tortellà o Sant Llorenç de Cerdans. Els últims que van recórrer les garrotxes van ser els doctors Canalda i Mir d'Olot i Blanc de Tortellà. Si se sentia a dir que en aquella casa de pagès hi havia anat el metge, és que era molt greu i tam-

En Julià Roca de jove, amb les vaques, al fons el Bassegoda (anys 50) // FOTO: Arxiu Josep Vilar.

DOSSIER METGES I CURANDEROS

Un metge a pagès

FILL I NÉT DE METGES, EL DOCTOR GARROTXÍ JORDI MORET I MARGUÍ S'HA DEDICAT DURANT CINQUANTA ANYS A EXERCIR LA MEDICINA

Marta Masó > TEXT // Quim Roca Mallarach > FOTOGRAFIA

Un dels primers records d'infantesa que als seus noranta anys té encara ben viu el doctor Moret és el de l'entrada de la casa on vivia amb els seus pares a Sant Esteve d'en Bas. «Era un espai sempre obert i ple de gent, com una mena de sala d'espera»; la sala d'espera de la primera consulta del pare, que poc temps després es va traslladar a Olot per fer-se càrrec de la clientela del metge Barnadas. D'aquells primers anys, també recorda perfectament els molts dies que es va haver de quedar al llit sense anar a escola. «Com que el meu pare era metge, quan sentia que feia un esternut no em deixava anar a estudi. Amb tant d'absentisme escolar, sempre era l'últim de la classe, als Escolapis». Ja de ben jove net es va adonar que volia ser metge de família com el seu pare, Ramon, i com el seu avi Miquel, i per això es va treure la carrera de medicina, que va començar a Barcelona i va acabar a Salamanca. D'aquells anys d'universitari a la ciutat castellana, recorda les moltes amistats que va fer, com la d'un professor oculista fill de Miguel de Unamuno o la del degà de la Facultat de Ciències i fill

de la Vall de Bianya Carles Nogareda. I va ser en aquesta època que va aprendre que no n'hi ha prou amb l'estudi de la ciència, s'ha d'anar més enllà. Per això li agrada molt repetir la cita que diu «qui només sap medicina, ni medicina sap». Però quan, amb vint-i-cinc anys i havent enllestit les pràctiques a Madrid amb el doctor Gregorio Marañón, va tornar a Olot, es va trobar que no tenia plaça com a metge de capçalera. Per això, al principi es va dedicar a fer anàlisis de sang i d'orina per a la farmàcia Cardelús. Aviat va obtenir la plaça d'especialista d'anàlisis clíniques, fet que el va portar a instal·lar a casa un laboratori clínic i a comprar un aparell de raigs X de segona mà de l'Hospital de la Santa Creu. Disposar d'aquesta infraestructura li va permetre obtenir un diagnòstic més precoç del pacient, quan al cap d'un temps va aconseguir la plaça de metge de medicina general pel *seguro* i es va poder dedicar de ple a la seva vocació primera.

La zona que li van assignar comprenia tots els nuclis i masos habitats que hi havia entre Olot, la Vall d'en Bas i

Riudaura, a excepció del municipi de les Preses. Habitualment, els pacients anaven a la seva consulta, que encara conserva al carrer Sant Tomàs. Però quan convenia ell es desplaçava fins a les cases per visitar els malalts. Un recorregut fàcil si era a Olot mateix o en algun poble del voltant i molt més complicat quan s'havia d'anar a alguna masia perduda dalt d'una muntanya. Les difícils comunicacions podien fer que trigués fins a dues hores a arribar-hi. Com que llavors no hi havia telèfons, algun familiar del malalt anava fins a la consulta del doctor Moret, sovint a peu, i si no hi era deixava l'encàrrec a la minyona. Aleshores i per arribar fins al lloc, el jove metge agafava el carrilet fins a Sant Esteve d'en Bas, i a l'estació ja l'esperaven amb un matxo per portar-lo fins a la casa on havia de fer la visita.

Més endavant es va comprar una moto i així podia passar visita més còmodament. Al maletí de treball hi portava els estris més bàsics: l'aparell de prendre la pressió, xeringues i algun medicament. Les malalties més freqüents que solia trobar-se en aquells primers anys de profes-

Gasses i cotó fluix sempre han format part del maletí del metge.

sió eren la bronquitis, la tuberculosi, el tifus o les febres de Malta. Llavors receptava medicaments com l'estreptomicina, que havien de baixar a buscar a la farmàcia. «Entre els pacients que vaig aconseguir curar encara recordo amb emoció una nena d'uns deu anys que vivia a la plaça Palau d'Olot i que tenia meningitis tuberculosa. Cada dia l'havia de punxar dos cops a la medul·la i al final es va posar bona». Però no sempre receptava medicaments. Quan es trobava algú amb un constipat molt fort li recomanava que prengués infusions. Assegura el doctor Moret que la més eficaç és la que combina fulles d'eucaliptus i regalèssia amb pell de taronja.

Una altra imatge freqüent en aquells anys a pagès era la de persones, sobretot dones, tapades amb mocadors grossos i negres nuats per sota el coll. Eren una manera de dissimular els golls, un creixement

anormal de la glàndula tiroïdal a l'alçada de la laringe i un signe clar de mala alimentació. «Aquella gent només menjaven pa i farro, i els faltaven totes les vitamines que dóna la fruita i la verdura, i sobretot tenien una gran carència de iode». També es trobava molts pacients geperuts. «En aquest cas, el problema és que dormien malament. Sovint sobre jaços de *païons*, la pela del blat de moro. Jo els ho explicava, però no els podia canviar la vida, només podia curar-los si estaven malalts». Però malgrat tota aquella misèria tan palpable, el doctor Moret és dels que creuen que abans la gent era més feliç. «Anaves a pagès i senties tothora cançons. Els pastors, la canalla, les dones que anaven a rentar... tothom cantava. S'han perdut les cançons». Sobre les supersticions i la religiositat, assegura que en cinquanta anys de professió no ha vist mai cap miracle. Però sí que diu

que sap de molta gent que marxava malalta cap a Lourdes i que amb fe i autosuggerió es curava.

Un arxiu de la memòria. Jubilat des de fa vint anys, continua en plena activitat, tant física com mental. Una energia que ara canalitza cap a la Fundació Moret i Marguí, entitat creada el 2007 per promoure la donació de memòries, llegats i material genètic amb l'objectiu de conservar la memòria de la població en un arxiu conjunt i unificat. Una dèria que li va venir després de publicar la biografia del general Estartús, avantpassat per part de la seva mare, i que li va despertar l'interès per la conservació de la memòria d'aquelles persones anònimes, que difícilment seran recordades d'altra manera. Un darrer esforç del doctor Moret per lluitar contra la mort, o almenys contra la mort de la memòria. ■

El doctor Jordi Moret, al seu despatx, envoltat de llibres.

DOSSIER METGES I CURANDEROS

La doctora Cecília Marín

VA SER LA PRIMERA METGESSA BANYOLINA I LA PRIMERA DONA QUE ES VA INSCRIURE AL COL·LEGI DE METGES DE GIRONA, EL 1929

Jordi Galofré > TEXT

Avui dia és normal trobar metgesses, i fins i tot hi ha alguns Centres d'Atenció Primària on només hi ha metgesses. Però la feminització de la professió mèdica és un fenomen molt recent. A les primeres dècades del segle passat, les dones que estudiaven medicina eren molt poques i havien de fer front a una resistència corporativa molt considerable. Cecília Marín, que va estudiar la carrera a la dècada de 1920, va haver de remar contra corrent i superar molts més obstacles que els seus companys d'estudis que eren homes. De fet, quan va acabar la llicenciatura l'any 1928, només una vintena de dones l'havien precedit, a Catalunya. Una d'aquestes dones era una tia seva, Montserrat Bover, que estava casada amb l'oftalmòleg Wenceslau Marín. Sens dubte, l'admiració que la jove Cecília sentia per la seva tia devia ser un factor determinant en la seva decisió d'estudiar medicina. El farmacèutic i escriptor gironí Josep M. Pla i Dalmau, amb qui va tenir una bona amis-

tat, es refereix a ella com la «nostra Trótula» (fent referència a Trótula de Ruggiero, primera dona que va fer estudis de medicina a Salern) i explica que feia broma sobre la seva vocació tan decidida de medicina i de servei dient-li que estava influïda per les goges, les fades benèfiques que habitaven les Estunes, prop de l'estany de Banyoles.

Cecília Marín i Gratacós havia nascut a Banyoles, el 16 de juliol de 1903. Era la primera de tres germanes. El seu pare, Salvi Marín, era fill de Verges i havia arribat a Banyoles per treballar de barber i s'havia casat amb Maria Gratacós, filla de l'amo de la barberia on treballava. Va ser un personatge molt popular, entre altres coses per la seva dedicació entusiasta al Museu Darder, del qual va ser conservador.

Una de les conseqüències de la resistència masculina a cedir terreny va ser que moltes de les metgesses d'aquells anys es van dedicar a la pediatria i a la ginecologia. Així ho va fer la doctora

Marín, que va dirigir un centre de puericultura a Can Tunis, a Barcelona. A més, durant uns anys va passar consulta de ginecologia a Girona, al carrer Nou, on atenia dos dies a la setmana. És per això que es va col·legiar al Col·legi de Metges de Girona, essent la primera dona que ho va fer, amb el número 550. Va ser a Barcelona, però, on es va instal·lar finalment.

La fecundació artificial. L'any 1931 es va casar amb un metge bacteriòleg, Antoni Valls i Conforto. A més de col·laborar amb el seu marit en alguns treballs mèdics, és autora de diversos estudis mèdics relacionats amb la ginecologia. Juntament amb el seu marit, l'any 1934 va ingressar, com a membre corresponent, a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona. Va realitzar, per primera vegada a Catalunya, la pràctica de la fecundació artificial, amb un nadó que va néixer el mes d'agost de 1936. Tal com explica el seu marit, la doctora Marín tenia «habilitat a reconciliar matrimonis i a trobar l'espina provocadora de trastorns psicosomàtics». A més de tenir una gran competèn-

Cecília Marín i Gratacós
(1903-1959).

cia professional, Cecília Marín era una persona de caràcter bondadós, amable i reflexiu.

Aquesta bona trajectòria professional va quedar truncada per la guerra, perquè el 1938 va ser empresonada. El doctor Francesc X. Carreras explica que va ser a causa d'«una denúncia en què s'acusava el doctor Valls de voler intoxicar les aigües de Barcelona». Era, evidentment, una denúncia falsa motivada per l'enveja.

El fet és que Cecília Marín va haver de passar set mesos a la presó de les Corts. El pitjor van ser els quaranta dies que va passar tancada en una cel·la d'aïllament, patint fred i privacions. És així com ho explica el doctor Valls: «A les Corts la tingueren en condicions infrahumanes. Quaranta dies entre novembre i desembre en una cel·la d'un i mig metres quadrats. Havia d'estar dreta o asseguda a terra, sense màrrega i

res d'abric, només amb una espècie de camisola. Un petit reixat al sostre, rebent la humitat i la pluja. Allà va fer una endocarditis de la qual va morir». En aquestes condicions extremes sort va tenir d'un retall de diari que parlava de Banyoles, amb una fotografia de l'estany; li va servir de consol. Segons tradició familiar, recollida pel doctor Carreras, aquest retall «li serví, llegint-lo i rellegint-lo, d'esperança en l'endemà». La situació va millorar quan un metge de la presó la reconegué i li va facilitar de treballar a la infermeria, amb la qual cosa millorà les seves condicions de vida.

Quan es va acabar la guerra i va recuperar la llibertat, les coses ja no van tornar a ser com abans. La seva salut havia quedat tan malmesa que li va ser molt difícil reprendre l'exercici de la medicina i es va haver de limitar a impartir classes d'higiene i puericultura al Col·legi Alemany de Barcelona. Va morir a Barcelona el 13 de juliol de 1959, als 56 anys, de resultes de la malaltia contreta a la presó.

L'escriptor banyolí Joan Olivas, que tants esforços ha dedicat a transmetre la memòria dels temps passats, va descriure la doctora Marín amb paraules justes: «Estigué polaritzada vers el bé, saturada de bondat i, sempre, d'una rectitud i competència professional exemplars». L'any 1993, coincidint amb els 90 anys del naixement de la doctora Marín, Joan Olivas va demanar, debades, que se li fes un homenatge. Aquest any, als 50 anys de la seva mort, encara som a temps de reparar l'oblit. ■

La doctora Marín a l'estany de Banyoles.

DOSSIER METGES I CURANDEROS

Cura feta!

SENSE METGES A PROP, FINS FA POQUES DÈCADES LA GENT DE LA VALL DE CAMPRODON S'HA HAGUT D'ESPAVILAR AMB ELS RECURSOS NATURALS QUE TENIA A MÀ

Miquel Peral > TEXT

La gent de la vall de Camprodon no ha estat una excepció de l'afany de l'ésser humà per conèixer les malalties i intentar curar-les, i també aquí han aparegut homes i dones insignes i especialment dotats, amb destreses especials. Hi hem d'afegir, a més, l'aïllament d'aquests pobles respecte a d'altres de més importància demogràfica i econòmica, on hi podia haver professionals més qualificats per atendre totes les necessitats sanitàries. I també s'hi ha de sumar la misèria que ha afectat els nuclis poblats d'aquest bocí de territori muntanyenc de forma endèmica, durant segles i segles.

Han estat homes sorgits de la pròpia societat que han estat capaços d'atendre les necessitats fins on podien arribar. Aquí no hi ha coneixement de l'existència de bruixots o encantadors, encara que podrien haver existit en èpoques llunyanes. En canvi, la presència de guaridors o curanderos ha estat patent –i encara ho és–, en alguns dels nuclis de la vall, malgrat l'accés, gairebé total, que actual-

ment té tothom a les diferents xarxes que ofereix la medicina convencional moderna.

El vell Xola i en Ramirca. Les notícies que ens han arribat fins avui corresponen a guaridors més o menys especialitzats a atendre aquelles malalties més superficials, com trencament d'ossos, esqueixaments musculars o espatllades d'articulacions. Aquests han existit en tots els pobles. Concretament, a Setcases hi hagué en Cesc Planas i Alabert, el vell Xola (Rocabruna 1880-Setcases 1963), i en Xinto Molas i Vidal, en Ramirca (Setcases 1899-Vilafranca del Penedès 1975). Eren dos experts en temes d'ossos. Sabien guarir-los tots, tant en el cas de persones com d'animals. Llurs sistemes eren primaris, però d'una gran eficàcia. Coneixien bé les articulacions i, a part que identificaven les peces amb noms que res tenien a veure amb el món científic, utilitzaven les matèries que tenien a l'abast com a curatius: sagí, cansalada, draps xops d'aiguardent, emplastres... A més, eren les dues úniques persones

a les quals acudir en cas de problemes. El nucli més a prop on hi havia metge era Camprodon, que estava a dues hores de camí, a peu, únic sistema de comunicació durant segles. Quan es trencava un os, en cas que fos d'un animal, no hi havia problema: ajuntaven les dues peces trencades, les encanyissaven i cobrien l'adob amb pega. D'aquesta manera impedien qualsevol moviment de les peces trencades, i aquestes, amb el temps, s'unien cicatritzant. En cas de persones, s'havia d'anar al metge. Fins aquí ja no hi arribaven.

En Xola era també un gran expert en casos d'esquinç (la gent de la vall en diu *carnesqueixat*), mal molt corrent entre els pagesos. Feia bullir ceba amb llet. En feia un emplastre i el posava on hi havia el mal, un cop aquest estava localitzat. Deien que era cura feta. També usava, quan n'hi havia, la userda. La triturava i, barrejada amb cansalada, en feia un emplastre, que el col·locava on hi havia el mal.

Herbes, el gran recurs. El cas de les malalties internes ha estat un altre tema. En la majoria dels casos no

Prensa que servia per fer el vi de saüc.

FOTO: Josep M. Fusté. PROCEDÈNCIA: Espai del Metge Rural de Sant Feliu de Guíxols.

se'n sabia la causa, i solament mètodes empírics donaven, en algun cas, resultats positius. Gairebé tots estaven basats en l'ús de les herbes remeieres, les quals eren –i són– conegudes per bona part de la població de muntanya, que ha heretat aquest coneixement de les generacions precedents. Sempre hi ha hagut una certa fe en les plantes medicinals i, fins i tot, els més incrèduls mantenen la dita que encara que no facin cap bé, tampoc fan cap mal. Llurs infusions o tisanes s'han acabat imposant com un costum entre molts sectors de la població. A ningú li falten raons per justificar-les: per a molts, mantenen propietats medicinals; per a d'altres, com a mínim, netegen.

La Císqueta Planella i Carola (Tregurà 1925) ens diu: «Quan vaig tenir la meva filla gran, la Francisca, no em baixava la llet. La mare va posar

flor de saüc al caliu. Va agafar draps amarats d'aquell fum i em va fer fregues als pits. Ja vaig tenir llet. Llavors n'hi havia que deien que mai més en tindria. Vaig tenir la segona filla, la Margarita, i vaig tenir la que vaig voler». I continua: «Diuen que aquest sistema també va molt bé pel fetge.»

En la conversa hi participa també la Caterina Descamps i Moliner (Setcases 1920). Ens explica que «quan hi havia tanta distenta entre la mainada es feien infusions d'escabiosa (*Knautia arvensis*, Coulter). Llavors no hi havia metges, i aquest era, per a nosaltres, l'únic remei». Les dues mantenen que un dels mals molt corrents que hi havia abans era la infecció de budells (mal de ventre): «Anava molt bé l'essència o esperit de saüc. Es posa la flor d'aquesta planta en esperit de vi, i hom pren

una cullerada del xarop resultant». I la Caterina continua: «El meu cunyat, que era pastor, també ho aplicava a les ovelles i als xais.»

Seguim amb el seu relat: «Aquí, el que la gent pren molt és la camamilla de muntanya. Diuen que no fa res, però a mi m'agrada molt i em descarrega (ajuda a pair). També hi ha una planta, el tell (o tei) que molts diuen que va molt bé pels nervis. Nosaltres sempre l'hem utilitzat per les nafres. L'hem fet bullir amb aigua i, amb un drap, hem fet fregues on hi ha la nafra». Aquesta setcasina manté que «el que va molt bé pels nervis és l'arrel de valeriana. Fa una arrel molt petita i se'n fa una infusió. Cal beure'n poc, perquè rebaixa molt (és diürètica). N'hi ha que hi posen un rovell d'ou. Per l'insomni era l'única cosa que preniem. Ara ja hi ha pastilles». I continua: «En el

La Císqueta Planella, de Tregurà, encara fa servir oli d'arnica per fer fregues // FOTO: Josep Hereu.

DOSSIER METGES I CURANDEROS

Dones remeieres a la Garrotxa

ELLES HAN ESTAT LES DISCRETES CONSERVADORES DE LA MEDICINA TRADICIONAL, QUE HAN TRANSMÈS DE GENERACIÓ EN GENERACIÓ

Ester Sala > TEXT // Anna Pons > FOTOGRAFIA

Antigament el paper de la dona de pagès era molt clar: feia les feines de la casa, menava l'hort i el bestiar i tenia cura dels nens i de la gent gran. L'autosuficiència de les famílies del món rural també implicava que les dones (majoritàriament) moltes vegades es convertissin en expertes remeieres i, com que el metge solia estar massa lluny, podien guarir tot tipus de malalties: des de les més lleus, com refredats o cucs dels nens petits, fins a d'altres més complicades, com alguna pulmonia. Eren capaces de diferenciar les espècies de plantes útils d'aquelles que no ho eren i que, fins i tot, podien ser tòxiques, i sabien els cicles de floració i el lloc més adequat per anar-les a caçar. Eren coneixements ancestrals adquirits gràcies a la necessitat, l'experiència i els consells de la gent més gran de casa.

Els importants avenços de la medicina i els canvis en els estils de vida, com les migracions cap a la ciutat, van provocar que l'ús de plantes medicinals quedés reservat a guarir afec-

cions lleus, a esdevenir un primer intent abans d'anar a cal metge o a ser un complement dels tractaments amb pastilles.

Darrerament sembla que torna a

ser moda tot allò qualificat de natural, amb les plantes medicinals ocupant un lloc preferent. El seu ús, però, sovint es fa amb l'assessorament d'algun expert herbolari o farmacèutic,

que ven les herbes a punt per aplicar: infusions, xarops, pomades, càpsules... Això fa que moltes vegades ja no sapiguem reconèixer aquelles plantes medicinals que tenim a prop de casa ni, evidentment, on anar-les a buscar. De fet, davant del dubte sempre és millor no emprar-les, per si de cas. Amb tot plegat, hi ha el perill que perdem aquella saviesa que es transmetia de generació en generació.

L'any 1996 vam iniciar la recopilació d'informació relacionada amb les plantes i els seus usos en medicina popular, emmarcada a la comarca de la Garrotxa. L'objectiu del treball és preservar aquella informació, perquè no es perdi una part del patrimoni cultural. En general, podem dir que qui encara en sap alguna cosa és la gent gran (la majoria de més de 65 anys), que havia viscut a pagès i que

→ Remeis casolans

Xampany de saüc

—INGREDIENTS: **4 litres d'aigua, 400 g de sucre, 1 got petit de vinagre blanc, 1 llimona tallada a rodanxes, 4 poms de flors de saüc fresques**

—PREPARACIÓ: **Es posen els ingredients en una ampolla de boca ampla i es deixen 4 dies a sol i serena, com si fos ratafia. Es filtra i es posa en ampolles de vidre ben tapades. Es poden guardar fins per Nadal**

—COM ES PREN: **Beguda refrescant que cal prendre fresca**

Remei perquè les ferides no deixin marques

—INGREDIENTS: **Oli d'oliva, una espelma**

—PREPARACIÓ: **S'unta el dit amb oli d'oliva i es fa passar pel damunt de la flama de l'espelma**

—APLICACIÓ I ÚS: **S'untan les ferides (que estiguin desinfectades) i les crostes amb l'oli ben calent, perquè aquestes no deixin marques al damunt de la pell**

coneix les plantes medicinals gràcies als seus pares. Des d'aleshores hem fet desenes d'entrevistes, la majoria a dones. També cal dir que, malauradament, molts dels informants ja no es troben entre nosaltres.

La Mercè Teixidor i l'Anna Maria Colomer. En aquest article podríem parlar de moltes dones remeieres, però hem escollit la Mercè Teixidor, d'Olot, i l'Anna Maria Colomer, de Sant Feliu de Pallerols, perquè són un clar exemple d'aquestes mestresses de casa que coneixen les plantes medicinals, les utilitzen i, si convé, en recreen alguna a familiars, amics i persones que les vulguin escoltar.

La primera vegada que es van tro-

bar, ja fa uns 6 o 7 anys, fou arran d'un curs al Parc de Pedra Tosca. La seva inquietud per aprendre ha fet que des d'aleshores hagin compartit les seves receptes, experiències i complicitats.

La Mercè es va iniciar en el món de les herbes remeieres gràcies a la seva mare. És filla de can Pairo, de Batet de la Serra, i a casa seva sempre hi havia preparacions a punt per guarir la família i el bestiar.

Tot i que encara fa servir moltes de les receptes de la mare, es peneideix de no haver-les apuntat, ja que n'hi ha alguna que no recorden ni ella ni la seva germana.

Des que es va jubilar fa un parell d'anys ha tingut més temps per dedi-

car-se a la seva afició i, aprofitant les excursions i les passejades, recull herbes, les asseca i en prepara pomades, esperits i xarops. Tot rient, reconeix que ja de petita era a tot arreu menys a casa i diu al seu fill, fent broma: «Si mai cau la casa, no pateixis, a mi no em passarà res!»

La Mercè encara té temps d'en-carregar-se del manteniment acurat del jardí d'herbes remeieres de la Garrotxa que hi ha al Parc Nou d'Olot: a més a més d'arrencar les males herbes, va a buscar nous exemplars per al jardí, els fa créixer i els cuida com si fossin de la família.

L'Anna Maria havia treballat tota la vida al menjador de l'escola de Sant Feliu, a la piscina municipal i donant

La Mercè Teixidor, d'Olot, i l'Anna Maria Colomer, de Sant Feliu de Pallerols, continuen la tradició d'utilitzar les plantes per curar.

DOSSIER METGES I CURANDEROS

En Caseca, guaridor d'Olot

EL CURANDERO MÉS POPULAR DE LA GARROTXA, QUE HA ATÈS GENT DE GAIREBÉ TOT EL MÓN, DIU QUE EL TEMPS NO EXISTEIX

Esther Carreras > TEXT // Quim Roca Mallarach > FOTOGRAFIA

A partir de les tres de la matinada de cada dilluns i cada dimarts, en un pis del barri de Sant Roc d'Olot, hi ha gent fent cua esperançada que els coneixements i les mans d'un home els hi guareixin un dolor muscular, un esquinç... Es diu Melcior Galobardes, però a Olot tothom el coneix com en Caseca, nom de la casa de la Pinya on havia viscut de petit i on havia estat testimoni de les habilitats que ja tenia el seu avi per guarir animals. Li agradava més compartir estones amb l'avi que no pas anar a jugar. «Ell era mig veterinari», diu. La gent fa cua en aquell pis perquè en Caseca no atén els seus pacients amb visites prèviament concertades. Qui vulgui passar per les seves mans s'ha de carregar de paciència i «agafar tanda». En Melcior hi arriba al voltant de dos quarts de cinc de la matinada, i a les sis de la tarda, després d'haver atès sovint més d'un centenar de persones, tanca les portes i ja no admet més gent a la consulta. Fa molts anys que aquest home, que es defineix com a 'guaridor' —el mot 'curandero' és castellà, matisa—, i que en la seva targeta de presentació hi consta que és diplomad en hipnoteràpia mèdica,

exerceix amb els únics estris de les seves mans, un aparell per mesurar la pressió i algun cataplasma. Afirma que ha atès persones arribades de tot el món, «menys de Taiwan, Nova Zelanda i Austràlia.»

«El temps no existeix». D'aspecte afable, mirada serena i conversa a voltes punyetera, mesura tot allò que comenta, conscient que en algun moment li poden dir: «Aquest està boig», com quan parla del pas del temps: segons ell, el temps no existeix. Aleshores si el temps no existeix, per què canvia tot, per què ens fem grans? «Miri, jo no crec en els calendaris, i si no per què hi ha tants calendaris diferents? Els humans evolucionem, anem passant i ens anem reencarnant, però el planeta sempre ha estat allà mateix, i per això el concepte temps no existeix». N'està tan convençut, de la seva teoria, que, com que per a ell el temps no existeix, qualifica de «plaga» el concepte 'edat'. Diu que «la humanitat viuria més si no fos aquesta plaga de l'edat perquè al final a molts d'ells en realitat és l'edat, el que els mata. Tens aquesta edat, doncs et toca aquesta malaltia». De menut acom-

panyava sovint la seva àvia al mercat. «'Quants anys tens maco?', em demanaven, com sol preguntar tothom quan té alguna criatura davant. Doncs encara esperen la meua resposta. Jo sempre ho he vist així.»

De profundes arrels cristianes —«tot i que la religió és una cosa i el clero una altra»—, se'l nota apassionat quan parla de la vida. «No hem de tenir pànic de la mort», afirma, i deixa anar mitja rialla: «És quan neix algú, que li hem de donar el condol, perquè si estem aquí és perquè repetim curs; si en una altra vida el nostre comportament hagués estat l'adequat estaríem en una altra dimensió, no pas en aquest planeta.»

Recorda amb minuciositat els seus inicis com a guaridor a can Japòt, un popular establiment d'Olot on el seu avi havia tingut una parada per guarir animals que la gent li duia i on era testimoni, entre altres coses, de com feia cataplasmes. Amb el pas dels anys en Melcior va esdevenir guaridor però de persones. Posa remei a problemes d'esquelet, dolors musculars, espatllats de pit, esquinços... però a vegades també busquen guarir-se a la seva consulta persones a

les quals no pot ajudar. «És gent amb càncer o altres malalties que no tenen cura; artrosi o problemes de salut que no estan al meu abast, i aleshores els desvio als metges.»

Tot ho ha après de forma autodidacta, però diu també que cada dia aprèn coses noves. «Els metges fan la seva feina i jo la meva. No tindran mai crisi, els metges –comenta–, no es varen equivocar d'ofici perquè cada dia la gent està més fotuda». De fet ell tampoc no viurà mai en crisi, atenent el gran nombre d'homens i dones que els dos primers dies de la setmana busquen la seva cura i que li paguen la voluntat. I amb quina quantitat de diners li retribueixen la feina feta? «Doncs hi ha de tot,

a vegades algú em dóna quantitats que jo no tindria cara de demanar». Guarir més de cent persones en un espai de temps entre dotze i quinze hores sembla impossible, però ell ho fa. «És que a vegades en deu minuts puc atendre'n una bona colla perquè tenen un problema senzill i en d'altres, en canvi, necessito mitja hora ben bona». Tampoc no té competència. «Em sembla que sóc l'únic de per aquí que quedo com a guaridor. Temps enrere hi havia també en Canova, però va morir.»

L'alimentació és el tot. No recorda haver estat mai malalt. «És gràcies als dos alls que em menjo cada dia al vespre. Ho faig al vespre perquè si ho

fes al matí, com que vaig en cotxe, em podrien aturar els Mossos per fer-me bufar i marcaria». Insisteix en la importància de l'alimentació per a la salut. «Ara ens presenten els aliments molt macos, però sovint els hi falta ferro, magnesi...». També dóna importància a l'estat anímic perquè per a ell, moltes malalties tenen el seu inici en la ment, «que ho mana tot». Per viure una vida més sana té aquesta recepta: «Una bona alimentació, menjar de tot però no atipar-se de res i fer estiraments quan ens llevem, quatre maniobres de gimnàs en dejú. El bestiar quan es desperta és el primer que fa, es desperta amb l'instint de moure's per preparar-se per a la jornada. Això també ho hem de fer nosaltres i gairebé no ho fa ningú. Si volem viure amb salut, tampoc no hem d'abusar de les coses i parar atenció al cos i a la ment.»

Anys enrere en Caseca atenia persones tota la setmana fins que va decidir disposar de temps lliure i obrir només la consulta el dilluns i el dimarts. La resta de dies i sempre que pot exerceix de «rei de la muntanya». Agafa el seu quad de bon matí i se'n va a Santa Magdalena, Vallfogona, la Pinya, Riudaura... a fer-hi un tomb i passar-hi algunes hores, «buscant el silenci en algun racó i a vegades la ment en blanc.»

I quan plegarà, en Caseca? Quin dia deixarà d'atendre persones que el busquen com a guaridor? No ho sap ni, de fet, no ho vol saber. Com que no creu en el temps, és una pregunta que ni es planteja.

En Melcior Galobardes, en Caseca, a la seva consulta d'Olot.

M6

Les emblemàtiques torretes de l'estany, les pesqueres, són inseparables de la imatge de Banyoles i del llac mateix. De llocs inicials de pesca van esdevenir, amb els anys, embarcadors o magatzems d'estris, cadascuna amb el seu estil peculiar.

ANY: 1910-1920

AUTOR: AUTOR DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DEL PLA DE L'ESTANY. COL·LECCIÓ DE L'ARXIU MUNICIPAL DE BANYOLES

M7

La pesca a l'estany de Banyoles no és precisament una activitat solitària. Sovint, els pescadors, a peu o amb barca, comparteixen les aigües amb els turistes enfilats en barques de passeig.

ANY: DÈCADA DE 1960
AUTOR: RAFAEL HENARES YEPES

PROCEDÈNCIA: ARXIU D'IMATGES D'OLOT. FONS RAFAEL HENARES YEPES

PATRIMONI

PATRIMONI ETNOGRAFIA

Els camins dels paisatgistes [pàg. 84-85]

JOAN SALA [Olot, 1949. Historiador de l'art]

PATRIMONI ARQUITECTURA

La Torre Quarantella [pàg. 86-87]

GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

El passat de Besalú [pàg. 88-89]

JORDI SAGRERA [Girona, 1965. Arqueòleg]

PATRIMONI HISTÒRIA

La nit del 6 d'octubre a Cornellà [pàg. 90-91]

PERE BOSCH [Banyoles, 1966. Historiador]

PATRIMONI NISSAGUES

Els Rovira de Sant Miquel [pàg. 92-93]

JOSEP GRABULEDA [Banyoles, 1962. Historiador i arxiver]

PATRIMONI LLEGENDES

Els espantanens [pàg. 94-95]

ÀNGEL VERGÉS [Banyoles, 1968. Mestre i filòleg]

PATRIMONI MÚSICA POPULAR

El Ball del Gambeto de Riudaura [pàg. 96-97]

JOSEP GARCÍA [Sant Esteve d'en Bas, 1969. Músic i mestre]

PATRIMONI AIGUA

De la muntanya al mar [pàg. 98-99]

JOAN ANTON ABELLAN [Barcelona, 1955. Historiador local]

PATRIMONI VULCANOLOGIA

Els bufadors d'Olot [pàg. 100-101]

EMILI BASSOLS [Olot, 1965. Biòleg]

PATRIMONI FAUNA

La graellsia [pàg. 102-103]

JOSEP M. MASSIP [Banyoles, 1948. Naturalista i escriptor]

PATRIMONI FLORA

Les alzines reclamadores [pàg. 104-105]

CARLES FEO [Banyoles, 1975. Biòleg]. MIQUEL CAMPOS [Olot, 1969. Biòleg]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

La farigola [pàg. 106-107]

MARISSA LLONGARRIU [Olot, 1961. Llicenciada en biologia]

Capçalera de l'església de Santa Maria de Besalú.

FOTO: Jordi Sagrera.

La Torre Quarantella

Aquest mas senyorial d'època medieval és al bell mig del terraprim, en el petit poble de Sant Marçal de Quarantella, dins del municipi de Vilademuls

El petit poble de Sant Marçal de Quarantella, agregat al municipi de Vilademuls, geogràficament està situat al cor dels aspres empordanesos, també coneguts com el terraprim, encertat mot escrit per Josep Pla. El paisatge del terraprim de Vilademuls és caracteritzat pels turons suaus i ondulats, on domina el bosc mediterrani de pi blanc, amb clapes d'alzines, i els camps terrosos, avui majoritàriament de conreu de secà, destinats al farratge del bestiar. Les petites valls i fondalades donen origen a rieres poc cabaloses i força estacionàries, com el Cinyana o la Farga. Tot i això, al llarg de la història aquest paisatge fou dominat

pels olivets, especialment malmesos durant una devastadora glaçada, coneguda com 'la fred de 1956'. Avui només n'han quedat migrats testimonis d'oliveres, rebrotades en els marges, però les piques de pedra de les masies i les restes d'algun trull ens recorden aquest antic conreu mediterrani.

L'origen d'aquest llogarret és ben antic. La primera notícia de l'església de Sant Marçal és de l'any 1096, quan és citada com a possessió del monestir de Banyoles, i el lloc és referit com *Quarantella*. En canvi, el quatre-cents surt citada com *Corantella*. L'església romànica actual hauria estat edificada els segles XII-XIII, reformada i ampliada al set-cents. El segle XIX el poble fou agregat al municipi de Vilademuls, tenia aleshores 11 cases i 40 habitants. Al voltant d'aquesta antiga parròquia existeixen diferents masos, alguns d'origen medieval, com can Vila, can Pons, can Figueres o ca l'Andorrà. La Torre Quarantella, o també coneguda com la Torre Descall, és a peus de l'església, a l'extrem nord-est.

El mas i la torre. Aquest mas senyorial de planta rectangular amb torre annexa és orientat en sentit est-oest en el vessant de llevant de la serra de Quarantella, juntament amb el mas Sabater.

El mas, amb coberta a dues aigües, té la façana principal encarada a tramuntana, on destaca la porta forana d'arc de mig punt fet de dovelles de pedra calcària grisa. Tot i les modificacions sofertes, l'edifici conserva elements d'estil gòtic que demostrarien una construcció realitzada en època baixmedieval. En destaca, a la primera planta, la finestra geminada i lobulada, amb impostes decorades amb petites roselles en relleu. La resta d'obertures van ser refetes amb maó, però es poden apreciar antics carreus de calcària reaprofitats. A les golfes de la casa són meritòries dues finestres amb arc lobulat d'estil gòtic, com també diverses finestres medievals amb llinda sostinguda amb impostes corbades, la majoria fetes amb pedra sorrenca.

Pel que fa a la torre, assentada damunt d'un aflorament rocós, és de planta rectangular, coberta a dues aigües i té tres plantes. Es mostra com una construcció homogènia, possiblement edificada durant el període baixmedieval. La tècnica constructiva dels murs és a base de pedra sorrenca local, de mida petita i mitjana, unida amb argamassa, que contrasta amb els carreus cantoners ben tallats de calcària grisa. En les seves cares foren obertes finestres de tradició medieval, amb llinda monolítica recolzada damunt impostes corbades. Per a la defensa, conserva diverses troneres

Detall d'una finestra gòtica del mas.

per a armes de foc. A la seva part superior es poden veure les traces de fins a sis finestres rectangulars, avui totes tapiades. Aquesta tipologia de torre baixmedieval, i també d'inicis d'època moderna, té notables paral·lismes constructius amb d'altres masies fortificades de la comarca, com ara la torre de can Prat de la Mitjavila (Camós), la torre de can Basses (Camós), la torre de Pujals dels Cavallers (Cornellà del Terri) o la torre de can Pujol (Fontcoberta), per citar-ne alguns exemples. Finalment, la part posterior de la torre mostra una construcció afegida d'època posterior, amb una gran finestra de llinda amb brancals bisellats.

A l'interior del mas, just a l'entrada, és molt interessant l'antic pou circular, fet amb carreus ben tallats i encaixats, amb un broc de peces de pedra amb motllura còncava. A la primera planta hi ha la sala rectangular, on destaquen les dues portes d'estil gòtic florit amb figuracions animals i certs elements ja renaixentistes, com

bustos en relleu situats dins medallons. L'armari mostra un arc conopial rematat per un floró, tot i que antigament podria haver tingut un ús com a xemeneia. A l'interior d'aquest arc, dos lleons sostenen un escut nobiliari en relleu, molt malmès, en el qual hi podem distingir una flor de lis i possiblement un gall, emblema de la família Descall, antics senyors de la torre.

El llinatge. Les primeres notícies dels cavallers residents a la torre es remunten al segle XIII. Per exemple, l'any 1225 és documentat el cavaller Arnau de Sant Marçal; a la segona meitat del tres-cents, el cavaller Pere de Sant Marçal, casat amb Alamanda. El seu fill, Arnau de Sant Marçal, percebia, l'any 1319, delmes de la parròquia d'Orfès, juntament amb el senyor del castell de Cornellà del Terri. A partir de mitjan segle XIV no es tenen més notícies d'aquest llinatge, i la torre passà a mans de la família Descall (segons alguns autors, Des Call). Al llarg del

segle XV pertanyia a Francesc Descall, casat amb Raimunda. El 1352 aquests vengueren algunes terres a Guillem de Pols de Vilademuls. A principis del segle XVI n'era propietari Antoni Descall i poc després, Joan Descall. L'any 1573 la torre va passar a mans d'Agnès de Sanasterra de Calabuig, vídua de Francesc Descall, senyor del castell de Quarantella. L'any 1613 Cecília Descall, hereva de la torre i vídua, consta que havia estat casada amb Miquel Raset i Escalles. Després de la seva mort, la torre passà a mans de la família Raset. Al segle XVII la possessió passà per herència als Sentmenat, marquesos de Castell dos rius. L'any 1721 Fèlix de Sentmenat i Oms n'era el senyor, i la finca era administrada per Francesc de Cardona i Vidal, que comptabilitzà uns ingressos de béns d'arrels entre la torre i el delme d'Ollers de 90 lliures. Aquesta noble família posseï la torre al llarg del segle XIX. Actualment els antics masovers en són propietaris .

Vista general del conjunt que formen el mas i la torre.

UNA MIRADA EN EL PAISATGE

Josep Valls > TEXT // Ernest Costa > FOTOGRAFIA

La Roca de Palencà, a la vall de Camprodon

Encara no s'acaba de sortir de Camprodon en direcció nord, per carretera, que a l'esquerra apareixen, en una llunyania mitjana, les teulades del nucli de la Roca, a l'esquerra del poble de Llanars que queda ben bé al davant. Josep Pla escriu que «és una imatge pintoresca, sembla falsa de tan perfecta. Les petites cases arrapades a la roca, no les hauria col·locades amb major gràcia el decorador més refinat.»

Recordo que, la primera vegada que hi vaig pujar, bo i esperant poder-ho fer entre les cases que es veuen de la carretera estant, em vaig trobar que, sense adonar-me'n, havia sobrepassat cases i carrers, ja estava encarat de ple a la carretera que mena cap a Abella i el coll de Pal, amb el nucli de la Roca al darrere. Vaig ficar-me en una petita raconada herbosa per poder girar el cotxe, i em vaig embadalir en la visió dels teulats arrecerats sota la penya. Uns teulats que, no sé per què, em van fer pensar en aquelles tradicionals coques de flequer, acabades de sortir del forn, ben posades

una al costat de l'altra però a diferents nivells, com un oferiment continuat al viatger contemplador. Vaig dir-me que si aquells teulats parlessin, dirien: «Mireu-nos!». L'ull es veia totalment, inevitablement atret per aquella imatge «que semblava falsa de tan perfecta.»

Al fons de la vall enllà, Camprodon arraulit sota la gran muntanya de Sant Antoni, evoca el record, ara poètic, del gran mossèn Cinto en el cant quart del poema *Canigó*: «Per què t'amaigues, Camprodon fresquívol, violeta del bosc en ta ribera?» En un collet immediat sota l'ermita de Sant Antoni, enclavada visiblement al cim de la muntanya, la presència de tres grans antenes de telecomunicacions punxen amb un punt d'agror el panorama. Vaig refer a peu el tros de camí que havia fet de massa, baixant fins a les primeres cases. En el punt més enlairat de la roca que dona nom al nucli, dominadora i prominent entre teulats, una altra antena. Però aquesta molt més fina i discreta.

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]
ERNEST COSTA [Bescanó, 1940. Fotògraf]

Veig que la gran majoria de les cases, per no dir totes, són restaurades amb un treball respectuós, seriós, equilibrat amb tot el que l'envolta: cap color artificial, ni el més mínim esgarip arquitectònic, tot enquadrat perfectament, pedra i teules, murs i enllosats. Al final d'una placeta el carrer fa una lleugera baixada. A la dreta, una font raja alegre dins un bassi de pedra, net com una patena. De seguida arribo al túnel de murs de pedra i amb la volta llisa de cairats que, cap a la meitat, es converteix en arc petri de mig punt. Immediatament passat el túnel, a l'esquerra, una escala basàltica de graons irregulars i amples puja fins a la capella de la Pietat.

Aquesta capella o església, romànica, era la del castell i estava al servei del poble. És dedicada a la Mare de Déu, sota el títol de la Verge de la Pietat, i els vilatans en diuen la capella de la Pietat. Manipulo el forrellat i veig que la porta és oberta. A la dreta, la pica de l'aigua beneïta, una columna sobre la qual s'ha afegit el beneïter. Hi ha només tres bancs. Sobre l'altar –una ara sostinguda per tres columnes de tambor– hi ha el nen Jesús del pessebre. Una dona em diu que cada any, per Nadal, un grup excursionista de no recorda on porta la imatge del nen Jesús a esglésies i capelles on no hi ha culte, enguany l'han portat aquí. Presidint el conjunt, una imatge de la Mare de Déu amb el fill als braços, segurament feta a Olot.

«Uns teulats que em van fer pensar en aquelles tradicionals coques de flequer, acabades de sortir del forn, ben posades una al costat de l'altra però a diferents nivells, com un oferiment continuat al viatger contemplador»

Molts pobles del nostre país, tot buscant-hi protecció, es van formar agrupant-se a redós de les muralles d'algun castell. Així es formà també la Roca, que pertany a Vilallonga de Ter, a soplug del castell de Palencà. Mossèn Julià Pascual, historiador i rector de Camprodon, escriu que el castell segurament és del segle XI, aixecat per la necessitat com a avantguarda del comtat de Besalú enfront del comtat de Cerdanya, que no van tenir pas sempre relacions pacífiques, ni de bon tros. L'establiment en aquestes poblacions a recés del castell es feia d'acord amb el senyor i ell imposava les condicions, les dels pactes feudals. Aquí, com a pertot arreu, cada veí

que hi plantava casa s'hagué de sotmetre al senyor de Milany.

A la Roca hi ha molt viu encara el record del pintor Joan Ponç, que s'hi va instal·lar els deu o dotze últims anys de la seva vida. Vaig veure el pintor a Figueres un parell o tres de vegades, i en una ocasió hi vaig parlar. Hi ha esperits esvelts, ràpids, desperts, i altres lents, pausats, somnolents. Els primers agafen les coses al vol, els segons, amb un retard evident. Joan Ponç era dels primers, ho vaig constatar de seguida, en una curta però intensa conversa que vam tenir en un hotel de Figueres, quan ja el pintor estava molt malalt. Em quedà la imatge d'un rostre intel·ligent i enèrgic però, com dir-ho?, hermètic com tots els rostres 🐼

Museu tiquet

CONSELL COMARCAL DE LA GARROTXA

Per més informació: www.turismegarrotxa.com

La cultura de la Garrotxa al teu abast

Museu Comarcal de la Garrotxa

Museu dels Sants d'Olot

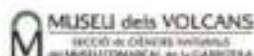
Museu dels Volcans

Casa Museu Can Trincheria

Castell Medieval Estada Juvinyà - Centre d'Interpretació del Territori de Sant Joan les Fonts

Monestir Romànic de Sant Joan les Fonts

Espai Cultural Cúria Reial i Centre d'Interpretació del Call Jueu de Besalú

Ajuntament
de Sant Joan les Fonts